

SZUBJEKTÍV ÖSSZEFOGLALÓ AZ UTÓBBI ÉVTIZEDEK KÖZÖSSÉG- ÉS TELEPÜLÉSFEJLESZTÉSÉRŐL

Az alábbi írás rövidített változata a Velencei Nemzetközi Építészeti Kiállítás magyar pavilonjának katalógusában jelent meg.

Politikai-hatalmi kurzus ide vagy oda, *még ma is változatlanul szükséges az a tevékenység*, amivel az állampárti időkben gyámolítottuk az embereket. Akkor ugyanis a mai időket még nem remélve úgy gondoltuk, hogy ha *szabadságot* nem is tudunk adni, de az ismeretből, a tájékozottságból, a tudásból, az együttműködés teremtette bátorságból szőtt *méltóságot* megteremthetjük az öniszervezésre lehetőséget adó *egyesületekkel*, a szociálisan elesetteket gyámolító *falugazda* ötletével, a helybéli *főépítész*kedéssel. Manapság azonban már rá kellett jönnünk arra, hogy a 90-es rendszer-változást követő szabadsággal rendelkezve a méltóságnak éppen úgy *hiján vagyunk*, mint korábban. Fel kellett ismerjünk, hogy a polgár nemcsak azért kiszolgáltatott a különféle viszonyoknak, mert nem ismeri ki magát közöttük (hiszen a pártállami idők nem a kapitalizmust iskoláztatták vele), hanem azért is, mert az új, az ismeretlen erővel és ambíciókkal szemben változatlanul csak *egymaga* van. Nem tanulta meg, nem sajátította el avagy éppen elfeledte a másokkal való együttműködést, a közösen elhatározott célért való összefogást, az egymást erősítő közös cselekvést. Az sem csoda, hogy ez az ismeret és az ebbéli jártasság nem pótlódik, hiszen akik tehetnének érte, éppen azok ellen szerveződne majd a polgárok fölszabadított cselekvése.

Hogyan is kezdtük annak idején? A magyarországi művelődési otthonok tevékenységének megújítóiként fogtunk a '70-es évek elején olyan kezdeményezésekbe, amelyek révén *a polgárok igényei* szabhatták meg az intézmény ajánlatait. Nem a korábban megszokott sematikus gyakorlat határozta meg tehát a néhány, a kezdeményezésben részes művelődési otthon munkáját, hanem az, ami *az emberek szükségletei szerint fontos* volt: a ház, a lakás építésében való segítség, a szabás-varrásban, a nyelvtanulásban, a lakberendezésben, a kertépítésben, a mezőgazdaságban, a gyermek továbbtanulásában és minden más olyan kérdésben szervezett tanácsadás, ami *a helyben lakók élethelyzete által kívánt kérdésekre keresett és adott* választ. A mindennapi élethez kötődő, sok korabeli népművelő szakember által egyébként lekezelt és lenézett kezdeményezésünk a *mindennapi kultúrát* volt hivatott szolgálni. Nem felejtendő, hogy bár a pártállami évtizedekben nem volt könnyű egyesületeket alakítani, de mégis ehhez hasonló formációk jöttek létre kezdeményezésünk alapján. Megjegyzem, hogy politikailag jobbra semleges szándékuk, ám gyanús voltuk *radikalizálta* ezeket a társaságokat, és érzékennyé tette őket a társadalom helyzete, állapota iránt. No persze nem a megváltoztathatatlanak érzékelt országok állapotok, ha-

nem a helybéli viszonyok barátságosabbá tételére, hiszen annak alternatíváit amúgy is ezerszer megbeszélték maguk között, csak éppen nem nyilvánosan és nem a közös cselekvés lehetőségével.

A művelődési otthoni tevékenység megújítását célzó kezdeményezésünk során aztán hamar rájöttünk, hogy művi állapotokat teremtünk, ha csak a falak között maradunk, és nem lépünk ki a település egészére. Mondanom sem kell, hogy amíg a hatalom számára egyébként érdektelen intézmény (tehát a művelődési otthon) tevékenységének megújításával bíbelődtünk, addig nem került ránk figyelem, és bátran tehattünk akármit. Amikor azonban *kiléptünk a falak közül*, s amikor már egyesületek formálódtak az általunk magasra emelt helyi igényre és a pártállami idők soha be nem tartott, de persze leírt és hangoztatott közösségi ideológiájára hivatkozva, és amikor ezek működése a település eladdig elhanyagolt problémáit kezdte fessegetni, megszorodtak konfliktusaink.

Megnövekedtek, de nem lehetetlené, pusztán csak izgalmasabbá tették cselekedeteinket. Bizonyára a magyar '56 eredménye, hogy a *gyarmati* viszonyok ellenére a pártállami hatalomba *érzékeny és felelősen gondolkodó emberek is bekerültek*, tehát nemcsak a buták, a saját zsebükre dolgozók, s nem csak a felsőbb parancsok gondolkodás nélküli kiszolgálói. Bizony, találkoztunk *téveszműkökkel*, akik őszintén gondolták falvaik életmódbéli, közéleti, közösségi és kulturális felemelkedését. Találkoztunk és együttműködtünk olyan *tanácselnökökkel*, akinek nem volt ínyére a településfejlesztés álarcájába bújtatott falurombolás. Találkoztunk olyan *iskolaigazgatóval*, aki nem körzetesítette be, hanem megtartotta a hatalom által megszüntetendőnek ítélt, hiszen jól működő kisiskoláját, és találkoztunk olyan *népművelővel* is, aki a havi műsorfüzetébe helyi információkat közlétező újságot bújtatott. Találkoztunk olyan *tanácsstíkárral*, aki egyesületi alapszabályt írt, és találkoztunk olyan megyei *apparatsikkal*, aki a helyi társadalmi életet fejlesztő kezdeményezéseink védelmére kelt.

A polgárok méltóságára figyelmes, az idő előrehaladtával leginkább *társadalomfejlesztésként* kategorizálható munkánk vélhetően bölcsész széplelkűsködésbe torkolt volna, ha ekkoriban, a 70-es évek végén, a 80-as évek elején nem találkozunk néhány, a *társadalmi kérdések iránt elkötelezett mérnök* hasonló, de a miénknél racionálisabb akaratával. A *Makovecz Imre* nevével fémjelzett organikus építészeti iskolával és *Kemény Bertalan* agráriánus ismeretekkel felvértezett térségfejlesztési tevékenységével ölelkező további munkánk újfajta eredményeket teremtett, amelyet a *faluházak* építése, a falusi *főépítész*ek álláshelyének megteremtése és a *falugondnoki hálózat* kialakításának szándéka fémjelzett.

A *faluház* korántsem falusi művelődési otthon. Nemcsak a hiányzó közösségi teret jelentette, de valamennyi olyan *helyi hiány pótlásának lehetőségét is, amelyeket a közösségi térrel egyidejűleg megépítve véltünk megoldhatónak*. Általában könyvtárat, időnként mozit, aztán hol panziót, postát, orvosi rendelőt, üzletet, hivatalt, szolgáltatást és szolgáltatót; hol mire volt szükség. És persze valakinek munkahelyet is adott, akit nem népművelőnek, tehát az emberek fölöttük állónak képzelünk, hanem egy közülük való, egy hozzájuk tartozó kezdeményezőt, a szakma francia művelőitől kölcsönzött szóval *animátort*.

Érdekesen alakult a *főépítési* kezdeményezés is ezekben a pártállami időkben, bár ez a szó elfedi a feszültségeket és a vereségeket, így pontatlanul jelzi az állapotokat. Makovecz Imre és fiatal tanítványai több tucat településen vállaltak ilyen megbízatást, tulajdonképpen alkalmi, de rendszeres jelenlétet biztosítva. Bár azóta több városban már évtizedes a jelenlétük, és ott meg is látszik működésük, másutt akadályt jelentett az idegenből jött, s a helyi viszonyokat a szabályozás erejével felülülő erő. Ez utóbbi településeken el is érték, hogy szűnjön meg a megbízatás, hagyják abba a beépítési *magasság* maximálásában, a beépíthetőség *mértékében*, az épületek *színében*, a tető *anyagának*, a kerítések *minőségének* meghatározásában, a temető *esztétikájában*, az árkok *takarításában*, az átereszek, hidak *méretében*, a kivágható fák *menyiségében*, a közterületek *bútorozásában* megnyilvánuló tevékenységüket.

Manapság sincs másképpen, hiszen a 90-es változások óta minden hatalom az önkormányzatoké, s ha ott a főépítéssel szemben valakinek ellenérdekeltsége van, bizony érvényesíteni is tudja azt; a főépítész távozik. Bonyolítja napjaink állapotát, hogy az előző kormányzati időben, *ál-szent indoklással a szakértelemre hivatkozva* megvonták a települések építési hatósági jogát, s azt a városok hivatalaiba centralizálták. Ma Magyarországon hosszan utaznia kell annak a falusinak, aki bármit építeni akar, s ugyanígy utaznia kell az azt ellenőrzőnek is, ha ugyan kérnek engedélyt, s ha ugyan ellenőrzik azt. Csak az e témában tudatos, és fejlesztéseiket hosszú távra tervező települések alkalmaznak olyan főépítészt. Ők, akik településük arculatának alakítását az általuk választott szakemberre bízák, ők, akiknek fontos a saját polgáiraik kényelmes helybéli kiszolgálása, manapság kevesen vannak. Szándékaik inkább tőrtek, mint díjazottak, noha néhány évtized múltán a hazai településeken bizonyára meglátszik majd a különbség, ami az építéssel *gondozott* és az e szempontból *magukra hagyott* települések között Magyarországon majd kialakul.

De a pártállami időkben még ennyire sem juthatott a *falugondnok* ötlete, hiszen abból (a Falufejlesztési Társaság jóvoltából) csak a rendszerváltozás után lehetett valami. Tudni kell, hogy Magyarországon a 60-as években elkezdett körzetesítéssel szinte minden intézmény elhagyta a kisebb falvakat, tehát a közigazgatás, az iskola, a termelőszövetkezetekbe kényszerített munkahely, de még a pap is csak a körzetközpontban maradt meg, aminek következtében a sokadik falu határába kellett menni dolgozni. Az értelmiség nélküli, a fiataloknak perspektívát nem nyújtó, mert még házhelyet sem biztosító falvak (a magyar települések mintegy háromötöde) még lelkileg is elbátorlanodtak. Az itt

élőkön, a jobbára idős polgárokon segít az a falugondnok, aki nemcsak bevásárol, és gyógyszert szerez be; aki nemcsak orvoshoz vagy vasúthoz, esetleg bevásárolni vagy ügyeket intézni visz vagy ügyeket intéz, hanem a még ottmaradt gyerekek iskolába szállítását is megoldja, és az elesetté tett emberek gondjain könnyít. Ma már többszáz település rendelkezik ilyen, speciális szociális munkásként felfogható szakemberrel, akinek munkaeszköze, a mikrobusz szinte az egyetlen köldöközsinór a civilizáció felé.

Amikor a hetvenes évek végétől, a nyolcvanas évek elejétől szabadcsapatként partizánkodtunk szerte Magyarországon, még eszünkbe se jutott, hogy amit csinálunk, azt pontosan hogyan nevezzük el. Csak azt érzékeltük, hogy a művelődési otthoni tevékenység általunk szorgalmazott megújításából még nem következik be helyi életminőségbeli változás. Ki kellett lépni tehát az intézmény falai közül. Egyesületeket, szabadiskolai kurzusokat szerveztünk, a helyi híreket és lehetőségeket közzétéve újságok megjelenését szorgalmaztuk. A helybeliekkel összegyűjtöttük, leírtuk és nyilvánosságra hoztunk a feledésbe merülő hagyományokat, eseményeket, recepteket, csúfolódásokat. Aktivizáltuk az embereket, hogy egymásra találjanak és így egymásba kapaszkodhassanak, ha már a hatalomból, a tulajdonból, a pénzből és a lehetőségekből kisémmiződtek.

Munkánk nyomán kalendáriumok, az országos és a megyei akarat ellenében felépített faluházak, a tanácselnöki döntéssel szembeszegülő faluházépítő egyesületek, katonasírok, népfőiskolai kurzusok, parasztköltők verseskötetei jelentek meg. Elértük, hogy megszűnjék az építési tilalom ott, ahol az emberek élni, vagy építkezni akartak, mintafalu is épült. A települések nagyobb beruházásait megelőzően az emberektől tájékozódunk, hogy mit, és mekkorát tervezzenek az építészek. A gyökérvizsgálás szennyvíztisztító ötletét importáltuk, hogy ne ússzanak fekálián a falvak, és azért éppen azt, mert megépíthetőnek és működtethetőnek gondoltuk a kor szokásos társadalmi munkájában, gépek és energia nélkül. Romos pincefalut keltett életre egyikünk a helyi emberek boldogulására, másikkunk a fóliázást tanította ott, ahol a primőrök természetére ez még ismeretlen eljárás volt. Munkánk nyomán sok helyütt már évekkel, évtizeddel korábban megtörtént az a rendszerváltozás, ami országosan csak a '80-as évek végén érkezett el.

A számunkra elérhető szakmai nyilvánosság korlátozott alkalmain engedélyezett volt ugyan a szabadszájú beszéd, s nem értettük, hogy ha a szöveget engedik, az eredményeket miért kifogásolják, fékezik, tiltják? Ha a hatalom megrótt, saját szavaival és saját határozataira hivatkozva védjük eredményeinket, és a kor szokásaihoz igazodva kitalált Lenin-idézetekkel bizonyítottuk munkánk szükségességét.

Nem tudtuk, hogy ezt az általunk végzett, sajátos helyzetünk sajátos kényszereiből született tevékenységet különösen az angolszász nyelvterületen már évtizedek óta ismerik. Saját neve is van: *community development* – szerencsésen egy szóba sűrítve a települést és lakóit, mint közösséget, beleértve a sajátos társaságokat, az azokkal való sajátos tennivalót, netalán segítséget, segítő munkát, avagy éppen „fejlesztést”, értsd: *a teljesebb, bonyolultabb, a magasabb rendű minőségi állapot felé irányuló mozgás, változás segítését*. Honnan is tudhattuk volna, hogy mi már ezt csináljuk,

amikor az információk legfőbb forrása a minisztériumi fiókából kegyként megszerzett fordítások és az ugyancsak így szerzett exkluzív tanulmányok voltak? Az immár új tevékenység megjelölésére mégsem találtunk jobb szót, mint hogy *közösségfejlesztés*, szókapcsolattal érve el az angol tömörséget: *település-és közösségfejlesztés*, mondtuk és írtuk.

Sikereink persze csak helyiek lehetnek. Tudtuk, hogy ez a szemlélet nem lehet általános az akkori Magyarországon. Tudtuk, hogy a hivatalos Magyarországnak nem autonóm és gondolkodó emberek kellene. Tudtuk, hogy bérabszolga kell, és nem önálló, cselekvő polgár. Hogy állampolgári magatartásként a *kaparj kurta, neked is lesz* a kívánatos, mert csak így manipulálható a társadalom. Tudtuk, hogy a méltósággal viselkedő ember helyett az alattvaló a pártállami cél. Tudtuk, hogy helyi (netán tehát közösségfejlesztői?) munkánk az uralkodó szélirány ellenében hat, és nem reménykedtünk sem látványos sikerben, sem támogatásban. Érzékeljük, hogy túrlik, de az is lehet, hogy még csak nem is érzékeltek, hogy mit is teszünk.

1988/89 fordulójára érve azonban nem lehetett tudni, hogy merre fordul a világ. Eredményeink mentésére, gondozására, az újabb feladatok ápolására kitaláltuk a *Közösségfejlesztők Egyesületét*, hogy ha másképp nem lehet, hát ekként maradjunk meg és állhassunk rendelkezésre. Az is célunk volt, hogy egy akolban legyünk mindannyian, akik elköteleződtek már az ilyesféle tevékenység irányába. Amikor aztán valóban eljött a szabadság, amit remélni sem mertünk, bizakodni is kezdtünk. Hiszen évtizedes előkészítéseink bizonyára nem hiábavalóak voltak! Most jön a cselekvés órája! *Milyen jó és milyen szerencse, hogy véletlenül feladatvállalásból, az adott helyzeteknek engedelmességgel, egyfajta szerves fejlődés eredményeként eljutottunk idáig!* Hiszen készen áll egy szelíd társadalom-és településfejlesztő technika teljes és kipróbált eszköztára. Éppen ad-digra, amikor cselekedni lehet!

Annál is inkább, mert a immár biztosak voltunk abban, hogy a *közösségfejlesztés minden társadalmi cselekvés kezdete*. Hiszen olvashattuk immár Charlie McConnel *A közösségfejlesztés támogatása Európában* című tanulmányában: *Az Európa Tanács világosan felismerte, hogy a közösségfejlesztés nemcsak az önkormányzatok és a helyi demokrácia számára alapvető jelentőségű, hanem az új Európa demokratikus alapjainak a kiépítéséhez is nélkülözhetetlen*. Igaz, még ugyanabban a bekezdésben azt írja a szerző: *a közösségfejlesztés elkötelezettjei tisztában vannak azzal, hogy a helyi hatóságokat és a helyi közösségeket egyaránt meg kell győzniük a közösségfejlesztés hatékonyságáról*, de hát új világba lépve meggyőződésünk volt, hogy ezt nálunk – az elmúlt negyven év rombolásai miatt – mindenki tudja.

Nem véletlen hát, hogy eufórikus állapotunkban (és a beinduló pályázatok által némiképp támogatva) a közösségfejlesztési tevékenység többféle nem-kormányzati és nonprofit szervezete is hamar megszületett: először az információk elérhetőségét szorgalmazó *Közösségi Kapcsolat Alapítvány*, majd a település-és közösségfejlesztést helyi-térségi munkákkal megvalósító *Közösségszolgálat Alapítvány*, ezt követően a közösséget a közös rádiózásban megtalálni ajánló *Civil Rádió* és társszervezetei, majd a helybéli laikusok képzését főlvállaló *Civil Kollégium*. Kiágazott egyfajta

ifjúsági-és gyermekmunka is az anyaszervezet, a *Közösségfejlesztők Egyesületének* egyik utód-műhelyéből: létrejött a *Települési Gyermekönkormányzatokat Segítő Egyesülete*, majd a működő szervezeteket összefogó *Gyermek-és Ifjúsági Önkormányzati Társaság*. Belőlük – több éves szervezettefejlesztő munka eredményeként – épp most született új egyesület *Az Ifjúságért Önkormányzati Szövetség* néven. Szinte osztódással szaporodó civil szervezeteinkben számtalan új önkéntes vállalta a helyi társadalomépítő munkát, miután mindegyikük meggyőződött arról, hogy a polgárok (és különösen a fiatalok) képességfejlesztésén múlik a jövő.

Csak éppen a hivatalos felismerés, az e téren remélt központi állami szerepvállalás maradt el. A 90-es évek közepére felépített struktúrák megrendelés és feladat nélkül maradtak. Ez nem azt jelenti, hogy nem töltötte ki kereteiket szakmai tevékenység, de kapacitásuk lett volna több is. Nem részletezzük valamennyiük munkáit, amelynek révén polgárok váltak tudatosná, munka-és vállalkozásképesé, vagy éppen elviselni és programozni tudják magukat, mert saját kezükbe került életük. Önkormányzatok döbbentek rá feladatukra, találtak kapcsolatot, rendezték viszonyaikat, képesek immár segíteni. Határok nyíltak meg, és aki korábban csak a templomtornyot, most immár a határ-túldoldali polgármestert is láthatja.

Kérdés, hogy miért kell mindehhez a közösségfejlesztői szaktudás, a nehezen megtermelt egyesületi-alapítványi bevételekből, esetleg a törzstőke fölemésztéséből finanszírozott akciók sorozata? A válasz gyaníthatóan az elmúlt negyven évben kialakult (kialakított!) polgári önállótlan-ságban, az állami atyáskodás lelki mélységekig ható elfogadásában, sőt: elvárásában, a külső-felső intézkedés és gondoskodás manapság szinte kiirthatatlannak látszó reményében található.

Még inkább kérdés, hogy miért nem kell a településfejlesztéssel együttműködő társadalomfejlesztés a Magyar Köztársaságnak? Az önálló, a tudatosan cselekvő, az összefogásra és együttműködésre képes polgár éppúgy európaiságunk feltétele, mint az azonnal indítható villamoserőművek. Ez utóbbi bizonyára drága, de legalább belátható idő alatt megépíthető. A pártállami idők beidegzettségét felejtő, új/régi gondokodású és magatartású országalakosság kialakulása azonban évtizedekbe telik. Ha úgy magára hagyott, mint manapság.

Pedig Európa prioritásai között központi helyen szerepel a *community development*, a mi értelmezésünkben tehát a *település és polgárainak fejlesztése*, a település-és közösségfejlesztés. Ez magyar fordításban pusztán a fizikális, a mérnöki tervező-és fejlesztőmunkára, térségi (regionális) tervezésre-fejlesztésre, az emberi erőforrás képzésére, és csak pusztán az így értelmezett fejlesztésére egyszerűsödött. De hová tűnt belőle az ember? Vajon csak fordítási hiba, avagy tudatos koncepció, hogy ez ebben a szebb új világban is kimaradt belőle? Remélem, hogy egy eljövendő, bölsebb korban majd visszakerül. Ebben talán az is segít, hogy – mindenki ellenére – Makón, a román határszakkasszal érintkező szatmári tájon, a Kiskunság egyes térségeiben bölcs önkormányzati vezetők gyámolításával mégis folyik valamilyen társadalomteremtő folyamat, amit majd példaként felmutathatunk.